Opgesteld door: Frank Studulski (antwoordspecialist) en Sandra Beekhoven (Kennismakelaar(s) Kennisrotonde)
Vraagsteller: beleidsmedewerker bestuur primair onderwijs
Referentie: Kennisrotonde (2021). *Op welke manier kan het basisonderwijs werken met minder leerkrachten en zo min mogelijk afbreuk doen aan kwaliteit?* (KR. 1109).Den Haag: Kennisrotonde

7 juni 2021

Vraag

Op welke manier kan het basisonderwijs werken met minder leerkrachten en zo min mogelijk afbreuk doen aan kwaliteit?

Kort antwoord

De beste manier om met minder personeel dezelfde kwaliteit te bieden lijkt het stimuleren van deeltijders om meer uren te gaan werken. Daarvoor helpt het als de werkdruk daalt. Dit kan bereikt worden door een duidelijke visie op taakdefiniëring, taakafbakening en herverdeling van de werkzaamheden. Vier benaderingen hiervoor zijn: functiedifferentiatie, taakdifferentiatie, organisatie in grotere eenheden en nauwere taakdefiniëring. Welke van deze benaderingen het meest effectief is om het lerarentekort op te vangen, is op basis van onderzoek niet te zeggen.

Toelichting antwoord

Het lerarentekort in het primair onderwijs (po) is voor veel scholen een probleem en zal de komende jaren verder toenemen (CentERdata, 2019). Klassenvergroting zou in theorie een manier kunnen zijn om met minder leerkrachten toe te kunnen. Maar volgens het CPB (2016) beïnvloedt juist een fors kleinere klassenomvang de leerprestaties positief. Klassenvergroting bespreken we daarom niet als optie.

Omdat het lerarentekort urgent is, heeft OCW een aanpak personeelstekort beschreven (2017), die zich richt op zes actielijnen:

1. In-, door- en uitstroom van de lerarenopleidingen optimaliseren;
2. Zij-instroom bevorderen;
3. Leraren behouden voor het onderwijs;
4. Stille reserve aanspreken;
5. Beloning en carrièreperspectief verbeteren
6. Onderwijs anders organiseren en innovatieve ideeën uitwerken en uitproberen.

De vraag heeft betrekking op de zesde actielijn: onderwijs anders organiseren.

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

Scholen zoeken naar manieren om het onderwijs anders te organiseren. Er is geen blauwdruk voor anders organiseren. Van den Berg en Scheeren (2018) onderscheiden op hoofdlijnen drie manieren:

- Functiedifferentiatie tussen leraren, onderwijsassistenten en leraarondersteuners
- Taakdifferentiatie (vakspecialisten)
- Organisatie in grotere eenheden (units, leerpleinen of domeinen)

Een aanvullende (vierde) benadering biedt de Onderwijsraad (2021). Door een betere taakdefiniëring en afbakening van de werkzaamheden (regelmogelijkheden), kunnen leraren weerbaarder worden en kunnen zij een betere balans vinden tussen invloeden van buitenaf en de eigen doelen ten aanzien van het onderwijs (Moran, 2017). De raad suggereert dat taakweerbaarheid ook kan leiden tot grotere deeltijdcontracten.

Van deze vier benaderingen gaan we na wat er bekend is over de effecten op het werk van leraren en op het onderwijs.

Functiedifferentiatie tussen leraren, onderwijsassistenten en leraarondersteuners

Functiedifferentiatie kan een positief effect hebben op het werkplezier, het stressniveau en de werkdruk van leraren. Een leraar kan worden ondersteund door een onderwijsassistent of een lerarenondersteuner. Er zijn verschillende opleidingsniveaus (niveau 3, 4, en 5) (Woldman e.a., 2018). Wel brengt functiedifferentiatie risico's met zich mee voor de onderwijskwaliteit. De instructie die onderwijsassistenten geven is van mindere kwaliteit dan die van de leraar. Ook het ondersteunen van de sociaal-emotionele ontwikkeling blijkt uit onderzoek niet heel succesvol (Blatchford et al, 2009; KR 513, 2019).
In een onderzoek onder bestuurders bleek dat bij 88 procent van de besturen de ervaren werkdruk verminderde door de inzet van onderwijsassistenten (DUO Onderwijsonderzoek & Advies, 2019). Indirect kan de functie onderwijsassistent een positief effect hebben op het lerarentekort, omdat we weten dat 23 procent doorstroomt naar de PABO (Kurver en Driessen. 2018).

Woldman e.a. (2020) doen aanbevelingen voor het werken met onderwijsassistenten. Op hoofdlijnen komt dit neer op:
- een duidelijke visie op de rol van onderwijsassistenten; onderlinge taakverdeling
- goede randvoorwaarden: ruimte, tijd en middelen, professionalisering;
- de ontwikkelwensen en doorgroeimogelijkheden van onderwijsassistenten serieus nemen.

Taakdifferentiatie (vakspecialisten)

Er is geen wetenschappelijk onderzoek beschikbaar naar de effecten van taakdifferentiatie op het verlichten van werkdruk en de effecten op leerresultaten zijn wisselend. Bij taakdifferentiatie krijgen leraren in eenzelfde functie een verschillend takenpakket; het biedt leraren de mogelijkheid zich te specialiseren in een bepaalde lesinhoud. In veel scholen kiest men er voor te werken met vakspecialisten. Specialisaties zijn: science, gymnastiek, intern begeleider, muziek en drama en ook taal en rekenen, hoewel deze laatste specialisaties niet zo veel voorkomen. De Onderwijsraad (2021) brengt op basis van 'Scholen op de kaart' in beeld dat vier op de vijf basisscholen

specialisten als vakleerkrachten inzet (vooral voor bewegingsonderwijs en muziek). Het hebben van andere beschikbare specialisten zoals intern begeleiders of een specialist hoogbegaafdheid, komt nog vaker voor.

Of taakdifferentiatie leidt tot minder werkdruk beoordelen Woldman e.a. (2020) als twijfelachtig, op basis van 'grijze' literatuur. Er zijn wel andere effecten genoemd, zoals meer loopbaanpaden, verrijking en verhoging van de kwaliteit van het onderwijs door specialisatie (Woldman, 2020). De effecten op leerprestaties zijn wisselend, waarbij verschillen in uitkomst verklaard kunnen worden door de randvoorwaarden (zoals leiderschap, middelen/ tijd, cultuur en externe omgeving), maar ook doordat de specialist lesgeeft aan meerdere leerlingen en minder maatwerk kan bieden (Zie ook Kennisrotonde, 2016).

Organisatie in grotere eenheden (units, leerpleinen of domeinen)

De verwachting van werken met grote eenheden was dat het helpt het lerarentekort beter te hanteren, maar bewijs daarvoor is er niet. Over de effecten op de onderwijskwaliteit biedt onderzoek nog geen eensluidend antwoord.

Om de personeelsinzet flexibeler te kunnen hanteren, kan de school ook afstand nemen van de klassikale indeling en werken in grotere eenheden. Als een leraar uitvalt kunnen collega's dit makkelijker opvangen. Bij unitonderwijs worden groepen van de basisschool samengevoegd in units van 70-90 leerlingen. In een unit werkt een team van leraren, al dan niet in samenwerking met onderwijsassistenten en vakspecialisten. De precieze invulling van unitonderwijs verschilt van school tot school; veelal coacht elke leraar een eigen groep (circa vijftien tot twintig leerlingen). Voorlopers van unitonderwijs waren teamonderwijs op maat en SlimFit. Binnen de InnovatieImpuls Onderwijs (IIO, 2011-2014) waren pilots om de arbeidsproductiviteit van leraren (leerling/leraar-ratio) te verhogen. Motieven om voor unitonderwijs te kiezen zijn: een aantrekkelijke pedagogische onderwijskundige visie, het bieden van maatwerk (niveau differentiatie) of omgaan met krimp (Van den Berg & Scheeren, 2018). Heyma e.a. (2015) concluderen over de SlimFit scholen in de IIO dat de scholen (onder bepaalde omstandigheden) hogere leeropbrengsten, minder zittenblijvers, en een hogere oudertevredenheid weten te bereiken. De verwachting was wellicht dat men met unitonderwijs het leraren tekort beter kan hanteren, maar de leerling/leerkracht ratio is niet veranderd en de werkdruk is gelijk gebleven. Dit werd geweten aan dalende leerlingaantallen en dalende budgetten, waardoor minder onderwijsassistenten konden worden aangenomen.

Op basis van wetenschappelijk onderzoek is het niet duidelijk of er verschillen in leeropbrengsten zijn bij basisschoolleerlingen in unitonderwijs en klassikaal onderwijs. Er is wel effectonderzoek voor taal en rekenen, maar de conclusies zijn niet eensluidend. Wel zijn er aanwijzingen dat leerlingen in unitonderwijs beter soft skills leren, zoals samenwerken, prestatievaardigheden en eigenaarschap bij leerlingen voor hun eigen leerproces (Heyma, et al, 2016). Het werken met meerdere leraren is een essentieel kenmerk van unit onderwijs. Het is echter niet duidelijk welke invloed het werken met meerdere leraren voor een groep heeft op de ontwikkeling van jonge leerlingen (Kennisrotonde, 2018).

Als meerdere leraren of andere professionals samen het onderwijs aanbieden is het van belang dat zij werken vanuit een gedeelde visie en betekenisgeving door te reflecteren op wat bedoeld wordt met goed onderwijs, goed lesgeven en goed leren. Het reflecteren op en betekenis geven aan onderwijskundige en pedagogische doelen heeft een positieve invloed op leerkrachtgedrag bij co-teaching. Gelijkwaardigheid en een veilig klimaat zijn

daarbij belangrijke randvoorwaarden. Dit blijkt uit een onderzoek van Fluijt, Bakker en Struyf (2016) op basis van resultaten van zeventien onderzoeken naar co-teaching.

Taakdefiniëring en afbakening

Of scholen waar taken scherp zijn afgebakend daadwerkelijk met minder leraren toekunnen en of medewerkers minder werkdruk ervaren is niet onderzocht. De Onderwijsraad (2021) wijst op de mogelijkheid voor scholen om de taken van leraren beter te definiëren en af te bakenen. Het takenpakket van de school is breed en het is door maatschappelijke druk en wensen van ouders moeilijk kiezen. Op basis van tijdsbestedingsonderzoek (Vrielink en Wartenberg-Cras, 2020; Van der Aa e.a., 2020) pleit de raad voor analyse van de tijdsbesteding, een goed werkverdelingsplan en de inzet van andere professionals. Maar ook voor het terugdringen van administratieve taken. Ook de urennorm is een aspect: op basis van een internationale vergelijking van de urennorm wordt duidelijk dat de relatie tussen onderwijstijd, kwaliteit en werkdruk onduidelijk is. Een belangrijke conclusie is ook dat het aantal lesuren niet allesbepalend is en leerresultaten van leerlingen niet altijd beter worden bij meer onderwijstijd (Van der Aa, e.a., 2020).

Wanneer leraren het werk binnen het schoolteam anders kunnen verdelen, komt er meer tijd vrij voor onderwijsontwikkeling. De raad noemt daarbij ook het voorbeeld van de Alan Turingschool waar met kwaliteitskaarten handelingsafspraken zijn gemaakt (professionele standaarden van veel schoolse handelingen). Dit scheelt veel afstemming en overleg. Werkdrukverlaging kan leiden tot uitbreiding van deeltijdcontracten. Dit voorbeeld is niet evidence based, maar wel practice based (zie ook: Naaikens en Bootsma, 2018). De risicofactoren hoge taakeisen en een lage autonomie komen echter vaker voor bij het toenemen van de contractomvang. Een grotere contractomvang hangt samen met het doen van overwerk (Hummel, 2019). Een mogelijke disbalans tussen (hoge) taakeisen en (beperkte) regelmogelijkheden vergoot het risico op burn-outklachten (Wiezer et al., 2012).

Geraadpleegde bronnen

Aa, R. van der, Berg, D. van den, D., Scheeren, J., Stevenson, S., Vermeulen, M., Vrielink, S., Zijtveld, S. van (2020). *Onderwijswijstijd: meer of minder?. Internationaal vergelijkend onderzoek naar de urennorm en onderwijstijd in het primair onderwijs*. Den Haag: CAOP.

Berg, D. van den, Scheeren, J. (2018). *Anders leren, anders werken? Verkenning naar de personele gevolgen van anders organiseren in het primair onderwijs*. Den Haag: Platform Primair onderwijs.

Blatchford, P., Bassett, P., Brown, P., Koutsoubou, M., Martin, C., Russell, A., & Rubie-Davies, C. M. (2009). *Deployment and impact of support staff in schools: the impact of support staff in schools: results from strand 2, wave 2*.

CentERdata (2019). *De arbeidsmarkt voor leraren po 2019 – 2024*. CentERdata in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: Tilburg.

DUO Onderwijsonderzoek & Advies. (2019). *Rapportage Onderzoek Werkdrukmiddelen.* Utrecht: DUO Onderwijsonderzoek & Advies.

CPB (2016). *Kansrijk onderwijsbeleid*, Den Haag: Centraal PlanBureau.

Fluijt, D., Bakker, C., & Struyf, E. (2016). Team-reflection: the missing link in co-teaching teams. *European Journal of Special Needs Education*, 31(2), 187-201.

Heyma, A., Bisschop, P., Van den Berg, E., Wartenbergh-Cras, F., Kurver, B., Muskens, M., Spanjers, I. (2015). *Effectmeting InnovatieImpuls Onderwijs*, SEO-rapport 2015-28. Amsterdam: SEO Economisch

Hummel, L., W. Hooftman & R. Schelvis (2018). Werkdruk in het onderwijs. Hoofddorp: TNO.

Kennisrotonde. (2016). *Met welke vormen van vakspecialisatie wordt in het primair onderwijs geëxperimenteerd?* (KR.092). Den Haag: Kennisrotonde

Kennisrotonde. (2018). *Wat is de invloed van het dagelijks werken met meerdere leraren per groep op de ontwikkeling van jonge leerlingen in vergelijking met een of twee vaste leraren per groep?* (KR. 400) Den Haag: Kennisrotonde.

Kurver, B. en Driessen, D. (2018). *Onderwijsassistenten.* Nijmegen: ResearchNed.

Naaikens, E. & Bootsma, M. (2018*). En wat als we nu weer eens gewoon gingen lesgeven? Een kwaliteitsaanpak voor scholen,* Huizen: PICA.

Ministerie van OCW (2017). Plan van aanpak lerarentekort. Werken in het onderwijs, Den Haag: OCW kamerstukken 2016-2017, 27.923, nr 245.

Moran, K., & Larwin, K. (2017). Building administrator's facilitation of teacher leadership: Moderators associated with teachers' reported levels of empowerment. *Journal of Organizational and Educational Leadership*, 3(1), Article 2.

Onderwijsraad (2021). Tijd voor focus. Den Haag: Onderwijsraad.

Sharples, J., Webster, R., & Blatchford, P. (2015*). Making best use of teaching assistants: Guidance report*.

Vrielink, S., & Wartenbergh-Cras, F. (2020). Tijdsbesteding door leraren basisonderwijs. Onderzoeksnotitie op basis van TALIS 2018. Utrecht: MOOZ Onderzoek.

Wiezer, N., Schelvis, R., Zwieten, M. van, Kraan, K., Klauw, M. van der, Houtman, I., Kwantes, J.H. & Bakhuys Roozeboom, M. (2012). Werkdruk. Hoofddorp: TNO.

Woldman, N., Draaisma, A., Runhaar, P., Brok, P. den, Woerkom, M. van (2020). *Anders organiseren in Primair onderwijsteams*, Uitkomsten van een literatuurstudie naar de inzet van onderwijsassistenten en taakdifferentiatie in primair onderwijs. Wageningen University & Tilburg University.

Onderwijssector

Primair onderwijs

Trefwoorden

Lerarentekort, anders organiseren, taakdifferentiatie